



تحلیل وضعیت شاخص‌های گردشگری سبز در منطقه کوهرننگ

حجت‌الله صادقی^{۱*}، حسین کوراوند^۲

دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی گرایش توسعه اجتماعی روستایی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

* ایمیل نویسنده مسئول: Hojat.sadeghi65@gmail.com

واژگان کلیدی: چکیده

گردشگری سبز، اکوتوریسم، گردشگری سبز، اکوتوریسم، منطقه کوهرننگ.

گردشگری سبز می‌تواند فرصت‌های جدیدی خلق نماید و نقش مهمی در زنده نگاه داشتن سنت‌های فرهنگی و محلی ایفا نماید. منطقه کوهرننگ از مهمترین مناطق اکوتوریسمی است که سالانه گردشگران زیادی را به دلیل مناطق بکر طبیعی جذب می‌نماید. بنابراین، گام اول در راستای توسعه گردشگری این منطقه، بررسی وضعیت شاخص‌های گردشگری سبز و سپس ارائه راهکارهای مناسب است. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر داده‌های پیمایشی است. جامعه آماری تحقیق را جمعیت ساکن در مناطق روستایی شهرستان کوهرننگ بالغ بر ۳۵۱۸۳ نفر تشکیل داده است که براساس جدول مورگان ۳۷۹ نفر تعیین شد. روایی پرسش‌نامه با استفاده از نخبگان و پایایی نیز با ضریب کرونباخ برابر با ۰/۷۸ تایید شد. نتیجه آزمون جهت سنجش میزان برخورداری منطقه کوهرننگ از شاخص‌های گردشگری سبز در سطح کمتر از ۰/۰۵ معنادار بوده است. از میان ۲۱ شاخص بررسی شده، شاخص امنیت با میانگین ۴/۰۳ از وضعیت خوب و شاخص‌های زنده نگاه داشتن سنت‌های فرهنگی و محلی (۳/۵۹)، بهبود فناوری و اینترنت (۳/۴۷) و مدیریت پسماند و زباله (۳/۴۳) دارای وضعیت متوسط در منطقه کوهرننگ بوده است. همچنین ۶ راهبرد شامل مدیریت و تدوین قوانین، فرهنگ‌سازی و خدمات آموزشی، مشاوره‌های و اعتباری، ایجاد اقامتگاه و دهکده‌های گردشگری، مشارکت محلی در حفاظت از محیط زیست، توسعه و توزیع خدمات گردشگری و حفظ محیط زیست مبتنی بر ظرفیت‌های موجود برای توسعه گردشگری سبز در منطقه پیشنهاد شده است.

تاریخ دریافت:

۱۴۰۱/۷/۷

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۱/۹/۱۳



مقدمه

رشد و گسترش گردشگری از پدیده های مهم نیم قرن اخیر است (شربتبی و همکاران، ۱۴۰۰، ۱۸) و یکی از بخش های پیشتاز و در حال رشد در سطح بین المللی و همچنین یکی از پدیده های مهم اجتماعی و اقتصادی دوران مدرن محسوب می شود (سلیمی سبحان و همکاران، ۱۴۰۰، ۲۴). صنعت گردشگری از فعالیتهای مهم اقتصادی در قرن حاضر بوده که منابع اقتصادی و اجتماعی بسیاری را برای کشورهای مختلف جهان به همراه آورده است (تقوی، ۱۳۹۸، ۲۵). توسعه گردشگری در سال های اخیر، موجبات تغییرات وسیعی در اقتصاد، اجتماع و نگرش مردم نواحی مختلف دنیا و همچنین افزایش پایداری در ابعاد مختلف شده است، به نحوی که تمامی شئون یک جامعه مخصوصاً جامعه میزبان را تحت الشعاع خود قرار می دهد (امانپور و همکاران، ۱۳۹۴: ۹۵). با وجود تاثیرات متنوع گردشگری در توسعه مناطق، بخش از این تاثیرات می تواند پیامدهای منفی به دنبال داشته باشد. در واقع رشد و گسترش گردشگری دارای دو جنبه مثبت و منفی است. مدیریت مناسب این موضوع می تواند، ساختار گردشگری را در یک منطقه بخوبی پیاده نماید و از سوی دیگر یک کارکرد قابل قبول نیز از خود بروز دهد (بویکو، ۲۰۲۰، ۴).

رویکردهای مختلفی در راستای مدیریت گردشگری در مناطق مختلف وجود دارد که یکی از مهمترین این رویکردها، گردشگری سبز است. گردشگری سبز رویکردی نوین در راستای اهداف پایداری است (کورکانا و همکاران، ۲۰۲۰، ۱۲۹). حمایت از محیط زیست و رفتار جامعه محور، از جمله مهمترین شاخص هایی است که در این رویکرد به آن تاکید می شود (ترن و ژان، ۲۰۲۱، ۳). با اجرایی ساختن اصول و شاخص های گردشگری سبز می توان ضمن به حداقل رساندن اثرات زیست محیطی فعالیت های گردشگری، در راستای پایداری جوامع گام برداشت که خود تداوم و توسعه فعالیت های گردشگری را در جوامع مقصد به دنبال دارد (بذرافشان و همکاران، ۱۳۹۶). این موضوع یعنی رویکرد گردشگری سبز در روستاها بخوبی قابل ردیابی است؛ چرا که بیشتر در روستاها وجود دارد. به عبارت دیگر از آنجا که منبای گردشگری سبز، حفظ محیط زیست و پایداری جوامع محلی است (آدامچیک، ۲۰۲۰، ۴۱) این نوع گردشگری در ارتباط بیشتر با روستاها قرار دارد. بر همین اساس گردشگری سبز یا بوم شناختی، که در آن مردم تشویق می شوند تا فعالیت های اوقات فراغت روستایی را به گونه ای دنبال کنند که به جای آسیب رساندن به روستاها، به نفع خود باشد، در حال محبوبیت و گسترش است (جونز، ۱۹۸۷، ۵؛ گانکیوایچ و هابا، ۲۰۲۰، ۱۱۸).

رشد و توسعه عنان گسیخته گردشگری در نیم قرن اخیر و منافع اقتصادی آن، موجب نادیده گرفتن تهدیدات زیست محیطی و خسارت های غیرقابل جبران آن شده است (یکیمو و همکاران، ۲۰۲۲، ۷، ۱۰۷). همین رشد و روند به مرور سبب شد تا رویکردهای مبتنی بر محیط زیست در گردشگری اهمیت بیشتری پیدا نمایند. گردشگری سبز می تواند فرصت های نوین شغلی و درآمدهای محلی ماندگاری را خلق کند، فقر و محرومیت را کاهش داده (رها و گاین، ۲۰۲۲، ۵) و نقش مهم در زنده نگاه داشتن سنت های فرهنگی و محلی یک کشور ایفا کند (باتکو، ۲۰۲۰، ۱۴). بی شک گردشگری سبز اگر متفکرانه اجرا

1. Boiko
2. Korkuna et al
3. Tran & Xuan
4. Adamchik
5. Jones
6. Gutkevych & Haba
7. Yekimov et al
8. Raha & Gayen
9. Butko



شود، می تواند گامی مهم و رو به جلو در زمینه مدیریت منسجم زمین و سلامت زیست محیطی و نیز کمک به یک پایگاه اقتصادی سالم برای مناطق روستایی باشد (آنتونو^{۱۰}، ۲۰۲۰، ۹).

چارچوب نظری این تحقیق مبتنی بر گردشگری سبز و پایداری است؛ گردشگری سبز به دنبال ایجاد یک شرایط پایدار در گردشگری در چارچوب ابعاد مختلف زیست محیطی، اقتصادی و اجتماعی است تا کمترین آسیب به محیط زیست تحمیل شود (پلوتنیکو^{۱۱}، ۲۰۱۸، ۲۰۵). به نظر می رسد در این چارچوب، مسائل و بعد محیط زیست اهمیت بیشتری دارد. البته این موضوع نمی تواند بر کم اهمیت بودن ابعاد اقتصادی و اجتماعی منجر شود؛ چرا که در گردشگری سبز، بایستی شاخص های مختلفی از جمله بهبود درآمدهای محلی، حفظ ارزش های فرهنگی و سنتی، ایجاد کسب و کارهای جدید، نوآوری و خلاقیت (لی و همکاران^{۱۲}، ۲۰۱۶، ۳) و مواردی از اینگونه مورد تاکید باشند تا زمینه پایداری محیط زیست فراهم شود. در حقیقت در صورتی که این ابعاد اقتصادی و اجتماعی گردشگری مورد تاکید قرار نگیرد، فشار بیشتری به محیط زیست تحمیل می شود و این شرایط می تواند سیستم گردشگری را دچار اختلال نماید (سوونا و همکاران^{۱۳}، ۲۰۱۷، ۱۰۹). بر این اساس چارچوب گردشگری سبز در راستای پایداری محیط زیست و توسعه منابع اقتصادی و اجتماعی است.

بر این اساس گردشگری سبز می تواند ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی توسعه را تحت تاثیر قرار دهد و بسترهای جدیدی را فرا روی گردشگری و مناطق مختلف قرار دهد. تحقیقات مختلف در زمینه گردشگری سبز از جنبه های مختلف این موضوع را تایید می نماید. همچنانکه وی و همکاران^{۱۴} (۲۰۲۲) بر اهمیت گردشگری سبز در توسعه به ویژه ابعاد اقتصادی و زیست محیطی اشاره داشته اند و این رویکرد را زمینه ساز اهمیت مسائل زیست محیطی برای جامعه گردشگر و میزبان دانسته اند. سارجا و همکاران^{۱۵} (۲۰۲۱) نتیجه گرفتند که گردشگری سبز به رشد فناوری در روستاها و زنده شدن برخی سنت های فرهنگی و بومی در منطقه منجر شده که برای گردشگران نیز اهمیت داشته است. لی تن و همکاران^{۱۶} (۲۰۲۱) به ذکر عوامل مهمی از جمله بهبود آگاهی، مدیریت هزینه، ایجاد رقابت و تغییر سیاست های دولت در اثر اجرای مدل گردشگری سبز اشاره داشته اند و مشاغل و خدمات اقامتی نیز در چارچوب این رویکرد تغییر یافته است. پنکووسکی و کچرنکو^{۱۷} (۲۰۲۰) به رشد کسب و کارها و فعالیت های کارآفرینی در نتیجه پیاده سازی گردشگری سبز تاکید نموده اند. تین و همکاران^{۱۸} (۲۰۲۰) به اهمیت گردشگری سبز و تاثیرگذاری آن در ایجاد برخی درآمدهای محلی و همچنین مشارکت مردم در حفظ محیط زیست تاکید نموده اند. ناچدیک و همکاران^{۱۹} (۲۰۱۹) به بروز برخی فعالیت ها در نتیجه گردشگری سبز اشاره می کنند که منجر به ایجاد درآمدهای پایدار، اشتغال، مشارکت جامعه محلی، حفظ محیط زیست و ایجاد فضای دوستانه شده است. رحیمی و همکاران (۱۴۰۱) به ایجاد امنیت دسترسی، امکان فروش، عرصه بندی عمومی و خصوصی، ایجاد کاربری چندمنظوره و ساماندهی واحدهای تجاری و همچنین توسعه فرهنگی با حفاظت از آثار، توسعه یکپارچه، و برگزاری فعالیت های فرهنگی در نتیجه گردشگری سبز اشاره دارند. حسن زاده (۱۳۹۴) به اهمیت گردشگری سبز در حفظ محیط زیست و پایداری منابع اشاره دارد. پازکی و یوردخانی (۱۳۹۳) در بررسی عوامل موثر بر توسعه گردشگری سبز به عواملی از جمله ساختارهای زیربنایی و

¹⁰ . Antonov

¹¹ . Plotnikova

¹² . Lee et al

¹³ . Suwena et al

¹⁴ . Wei et al

¹⁵ . Sarja et al

¹⁶ . Le Tan et al

¹⁷ . Penkovsky & Kucherenko

¹⁸ . Tien et al

¹⁹ . Najdić et al



امکانات رفاهی، بازنگری در سیاست ها، صنایع دستی، پررنگ کردن جاذبه های محلی، افزایش انگیزه در مسولان محلی، وجود شبکه اطلاع رسانی، در دسترس بودن اطلاعات آماری و توجه دولت اشاره داشته اند.

توسعه گردشگری به ویژه اکوتوریسم به عنوان یکی از پر جاذبه ترین انواع گردشگری علاوه بر پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، آثار محیط زیستی قابل توجهی نیز میتواند داشته باشد. این آثار در صورت عدم دقت نظر، عدم تدوین و انجام اقدامات پیشگیرانه در قالب راهبردها، استانداردها و ارزیابی های مستمر، پیامدهای تخریبی بسیاری در محیط های انسانی و طبیعی خواهند داشت و موجب ناپایداری محیطی و در نهایت ناپایداری اکوتوریسم خواهند شد (بولی و گرین، ۲۰۱۶). بنابراین اکوتوریسم با این چارچوب، رابطه بیشتری با گردشگری سبز دارد. در واقع می تواند از رویکرد گردشگری سبز در راستای توسعه اکوتوریسم و مدیریت پیامدها و اثرات آن استفاده نمود. استان چهارمحال و بختیاری به طور عام و قلمرو این تحقیق (شهرستان کوهرننگ) به گونه ای خاص با داشتن جاذبه های طبیعی، فرهنگی، صنایع دستی، زندگی عشایری و آثار باستانی توان جذب گردشگران را دارد که با شناخت و توجه و سرمایه گذاری در جاذبه ها نه تنها نخستین گام موثر در محرومیت زدایی و توسعه منطقه محسوب می گردد، بلکه می توان پهنه مذکور را به قطب گردشگری تبدیل نماید (حسین وند، ۱۳۹۳، ۱). با تدابیر و اندیشه های کاربردی می توان شهرستان کوهرننگ که در حقیقت نگین زاگرس می باشد به یکی از قطب های اصلی گردشگری نه تنها در کشور بلکه در کل جهان تبدیل کرد. بنابراین با توجه به این موضوع و نوع گردشگری این منطقه که مبتنی بر جاذبه های طبیعی و اکوتوریسمی است، بایستی رویکردی برای توسعه آن اتخاذ نمود که بتواند علاوه بر حفظ محیط زیست، به توسعه جوامع محلی و رشد اقتصادی آن نیز کمک نماید. به عبارت دیگر توسعه گردشگری منطقه کوهرننگ ابتدا بایستی بر اساس حفظ محیط زیست و منابع طبیعی آن باشد و سپس زمینه و بستر لازم جهت توسعه اقتصادی و اجتماعی بر پایه گردشگری فراهم شود. با توجه به این نکته اهمیت رویکردهای گردشگری مبتنی بر حفظ محیط زیست دو چندان می شود که رویکرد گردشگری سبز از مهمترین آنها است. بنابراین جهت توسعه گردشگری سبز در این منطقه، هدف تحقیق بررسی وضعیت شاخص های گردشگری سبز و سپس ارائه راهکارهای مناسب است؛ چرا که تحقق این نوع گردشگری نیازمند شناخت وضعیت موجود و سپس تدوین راهبردهای و راهکارهای مناسب در این زمینه جهت برنامه ریزی و آینده نگری است.

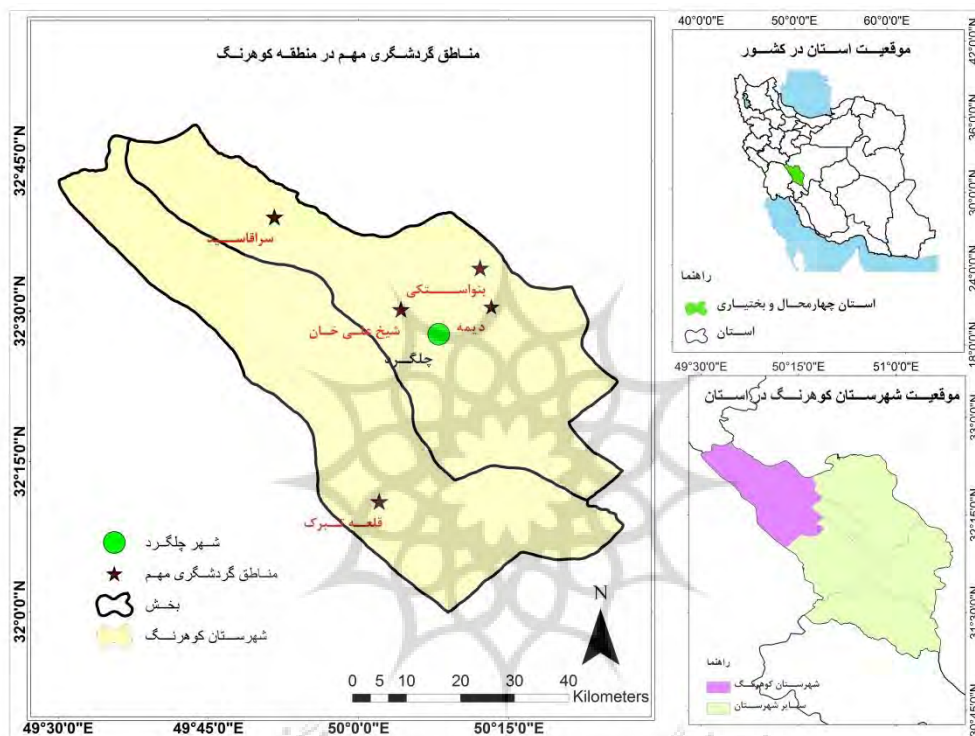
مواد و روش ها

تحقیق حاضر از نوع تحقیقات توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر گردآوری داده های پیمایشی با استفاده از ابزار پرسش نامه است. روش تحلیل داده ها نیز کمی و مبتنی بر آزمون های آماری است. جامعه آماری تحقیق را جمعیت ساکن در مناطق روستایی شهرستان کوهرننگ بالغ بر ۳۵۱۸۳ نفر تشکیل داده است. بر اساس جدول مورگان، حجم نمونه به تعداد ۳۷۹ نفر محاسبه شد. نمونه گیری در سطح افراد روستایی و به صورت تصادفی انجام گرفت. روایی از طریق نخبگان و پایایی ابزار از طریق ضریب آلفای کرونباخ در سطح ۰/۷۸ تایید شد. در نهایت دادهها پس از جمعآوری با استفاده از نرم افزار آماری SPSS یکپارچه و مورد بهره برداری قرار گرفتند. تحلیل داده ها با آزمون های آماری شامل آزمون دو جمله ای و همچنین تحلیل عاملی انجام شد.

شهرستان کوهرننگ، یکی از شهرستان های استان چهارمحال و بختیاری است که مرکز آن، شهر چلگرد می باشد. شهرستان کوهرننگ در محدوده رشته کوه های زاگرس قرار گرفته و از نظر طول و عرض جغرافیایی در عرض شمالی ۳۲



درجه، ۲۵ دقیقه و ۵۰ ثانیه و طول شرقی ۵۰ درجه، ۷ دقیقه و ۳۴ ثانیه قرار گرفته است. جمعیت این شهرستان برابر با ۴۱۵۳۵ نفر است. شهرستان کوهرنگ به دلیل وجود زردکوه (دومین قله مرتفع زاگرس)، سرچشمه زاینده رود و کارون دارای اهمیت می باشد. منطقه کوهرنگ از سردترین مناطق ایران است که به پایتخت برفی ایران شهرت دارد. از مهمترین جاذبه های گردشگری آن می توان به چشمه دیمه، تونل کوهرنگ، زردکوه، دشت لاله های واژگون، غار یخی، رودخانه کوهرنگ و بازفت، صنایع دستی و ورزش های زمستانی اشاره نمود. همچنین شهرچلگرد، روستای دیمه، شیخ علیخان، سراقا سید، بنواستکی و قلعه تبرک از مهمترین سکونتگاه های گردشگری این منطقه محسوب می شوند.



شکل ۱- نقشه موقعیت جغرافیایی منطقه کوهرنگ

یافته های تحقیق

بررسی نمونه آماری نشان می دهد که ۶۹/۴ درصد نمونه را مردان و ۳۰/۶ درصد را زنان تشکیل داده اند. همچنین ۱۳/۲ درصد نمونه در رده سنی ۱۸ تا ۲۵ سال و ۱۳/۵ درصد نیز در رده سنی ۲۶ تا ۳۵ سال قرار داشته اند. علاوه بر این ۳۰/۳ درصد در رده سنی ۳۶ تا ۴۵ سال، ۲۱/۴ درصد در رده سنی ۴۶ تا ۵۵ سال، ۸/۷ درصد بین ۵۶ تا ۶۵ سال و ۱۲/۹ درصد نیز در رده سنی ۶۶ و بیشتر قرار داشته اند. از نظر متغیر تحصیلات نیز ۴/۵ درصد زیردیپلم، ۲۶/۱ درصد دیپلم، ۳۹ درصد فوق دیپلم، ۲۰/۴ درصد لیسانس، ۵/۵ درصد فوق لیسانس و ۴/۵ درصد نیز دکتری داشته اند. بنابراین نمونه آماری از توزیع مناسبی برخوردار است. این موضوع در جمع آوری دیدگاه تمامی افراد با ویژگی های مختلف تاثیرگذار است و تعمیم نتایج را تسهیل می بخشد.



دیدگاه نمونه آماری نشانگر آن است نسبت به پتانسیل های گردشگری منطقه کوهرنگ، وضعیت خوبی را متصور هستند. میانگین برابر با ۴/۲۱ و همچنین توزیع فراوانی مربوط به این شاخص بخوبی این نکته را تایید می نماید. همچنین آنها نسبت به تنوع جاذبه های گردشگری منطقه نیز دیدگاه مثبتی داشته اند. میانگین این شاخص برابر با ۴/۳۲ است که نشانگر دیدگاه مثبت نمونه آماری نسبت به تنوع جاذبه ها جهت توسعه گردشگری دارد. وضعیت موجود گردشگری منطقه نیز از دیدگاه نمونه آماری، مطلوب نیست؛ چرا که میانگین پاسخ ها برابر با ۲/۲۷ بوده است و این به آن معنا است که با توجه به اینکه منطقه دارای پتانسیل های بالایی است، اما وضعیت موجود گردشگری مطلوب نیست و نیازمند برنامه ریزی و توجه بیشتری است. با توجه به این وضعیت و ظرفیت های گردشگری منطقه، بیشتر نمونه آماری موافق توسعه گردشگری در منطقه هستند. میانگین پاسخ ها برابر با ۴/۲۰ و همچنین، توزیع فراوانی مربوط به این شاخص، بخوبی این نکته را تایید می نماید.

جدول ۱- دیدگاه نمونه آماری نسبت به گردشگری منطقه

میانگین	توزیع فراوانی				شاخص	
	خیلی خوب (زیاد)	متوسط	ضعیف (کم)	خیلی ضعیف (کم)		
۴/۲۱	۲۱۴	۹۸	۱۷	۳۴	۱۶	پتانسیل گردشگری منطقه
۴/۳۲	۲۴۴	۶۷	۳۳	۱۸	۱۷	تنوع جاذبه های گردشگری منطقه
۲/۲۷	۱۵	۵۲	۶۶	۱۳۲	۱۱۴	وضعیت موجود گردشگری منطقه
۴/۲۰	۲۴۶	۳۳	۵۱	۳۲	۱۷	میزان موافق توسعه گردشگری منطقه (آینده نگری)

در این بخش منطقه کوهرنگ از لحاظ شاخص های گردشگری سبز مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج حاصل از آزمون تی تک نمونه ای در زمینه سنجش میزان برخورداری شاخص های گردشگری سبز در منطقه اشاره به آن دارد که همه شاخصهای گردشگری سبز، در سطح کمتر از ۰/۰۵ و برابر با ۰/۰۰۰ معنادار بوده اند. بررسی جهت معناداری با استفاده از میانگین و آمار t آزمون تایید می نماید که شاخص های زنده نگاه داشتن سنت های فرهنگی و محلی (با میانگین ۳/۵۹)، بهبود فناوری و اینترنت (با میانگین ۳/۴۷) و مدیریت پسماند و زباله (با میانگین ۳/۴۳) دارای وضعیت متوسط در منطقه کوهرنگ هستند. همچنین، شاخص ایمنی و امنیت با میانگین ۴/۰۳ از وضعیت خوبی برخوردار بوده است. بنابراین چهار شاخص گردشگری سبز که ذکر شد در منطقه کوهرنگ نسبت به شاخص های دیگر از وضعیت مناسب تری برخوردار هستند و بهترین وضعیت را نیز شاخص امنیت داشته است. همچنین، نتیجه آزمون تی تک نمونه ای نشان داد که دیگر شاخص های گردشگری سبز در منطقه کوهرنگ از وضعیت ضعیفی برخوردار هستند. این شاخص ها عبارت اند از فقر و محرومیت، تثبیت جمعیت و کاهش مهاجرت، تعامل و مشارکت مردم، توسعه خدمات بهداشتی، توسعه خدمات آموزشی و دانش عمومی، خلق فرصت های شغلی جدید، خلق درآمدهای محلی پایدار، بهبود پایگاه اقتصادی مردم، بهبود فناوری و اینترنت، خلق فعالیت های کارآفرینی، بهبود و تنوع امکانات اقامتی، حفظ پوشش گیاهی (جنگل)، حفظ گونه های جانوری در معرض خطر، مصرف بهینه منابع آب، کاهش تخریب محیط زیست، حفظ و مدیریت کاربری اراضی، مدیریت پسماند و زباله، حفظ بناها و آثار تاریخی مطابق با محیط زیست و کاهش فشار بر محیط با مدیریت گردشگر. بنابراین با توجه به اکثر شاخص های گردشگری سبز در منطقه کوهرنگ ضعیف هستند، بایستی نسبت به برنامه ریزی و توسعه آنها در منطقه مبادرت نمود؛ چرا که گردشگری این منطقه یک نوع



گردشگری مبتنی بر منابع طبیعی و از نوع اکوتوریسمی است و در صورت عدم توجه به گردشگری سبز، آسیب های جدی می تواند به محیط زیست و منابع اقتصادی وارد شود (جدول ۲).

جدول ۲- میزان برخورداری منطقه از لحاظ شاخص های گردشگری سبز (آزمون تی تک نمونه ای)

ابعاد	شاخص	مبنای آزمون = ۳			
		فاصله اطمینان در سطح ۹۵ درصد	میانگین	سطح معنی داری	T
اجتماعی	کاهش فقر و محرومیت	-۰/۷۹۶	۲/۳۰	۰/۰۰۰	-۱۲/۸
	زنده نگاه داشتن سنت های	۰/۴۸۵	۳/۵۹	۰/۰۰۰	۱۰/۵
	تثبیت جمعیت و کاهش	-۱/۰۲	۲/۰۹	۰/۰۰۰	۱۴-۰/۴
	تعامل و مشارکت مردم	-۰/۵۴۴	۲/۵۶	۰/۰۰۰	-۷/۳۷
	توسعه خدمات بهداشتی	-۰/۸۵۴	۲/۲۶	۰/۰۰۰	-۱۱/۶
	توسعه خدمات آموزشی و دانش	-۱/۱۶	۱/۹۶	۰/۰۰۰	-۱۵/۰۷
	ایمنی و امنیت	۰/۹۱۷	۴/۰۳	۰/۰۰۰	۱۷/۷
	خلق فرصت های شغلی جدید	-۱/۱۹	۱/۹۲	۰/۰۰۰	-۱۸/۱
	خلق درآمدهای محلی پایدار	-۰/۷۳۹	۲/۴۰	۰/۰۰۰	-۸/۶۰
	بهبود پایگاه اقتصادی مردم	-۱/۱۵	۱/۹۸	۰/۰۰۰	-۱۴/۷
اقتصادی	بهبود فناوری و اینترنت	۰/۳۵۷	۳/۴۷	۰/۰۰۰	۸/۰۷
	خلق فعالیت های کارآفرینی	-۰/۸۴۷	۲/۲۸	۰/۰۰۰	-۱۰/۳
	بهبود و تنوع امکانات اقامتی	-۰/۷۴۸	۲/۳۹	۰/۰۰۰	-۸/۴۳
	حفظ پوشش گیاهی (جنگل)	-۰/۹۷۹	۲/۱۵	۰/۰۰۰	-۱۲/۲
	حفظ گونه های جانوری در	-۰/۹۶۶	۲/۱۶	۰/۰۰۰	-۱۲/۰۵
	مصرف بهینه منابع آب	-۱/۲۴	۱/۱۸۸	۰/۰۰۰	-۱۷/۵
	کاهش تخریب محیط زیست	-۱/۰۵	۲/۰۶	۰/۰۰۰	-۱۴/۶
	حفظ و مدیریت کاربری اراضی	-۱/۰۶	۲/۰۷	۰/۰۰۰	-۱۳/۷
	مدیریت پسماند و زباله	۰/۳۲۷	۳/۴۳	۰/۰۰۰	۷/۷۶
	حفظ بناها و آثار تاریخی مطابق	-۱/۲۳	۱/۸۹	۰/۰۰۰	-۱۷/۴
زیست محیطی	کاهش فشار بر محیط با	-۱/۰۱	۲/۱۱	۰/۰۰۰	-۱۳/۳

بررسی برخورداری منطقه از نظر ابعاد گردشگری سبز نیز با آزمون تی تک نمونه ای بیانگر آن است که ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی گردشگری سبز در سطح کمتر از ۰/۰۵ و برابر با ۰/۰۰۰ معنادار بوده اند. جهت معناداری و شرایط ابعاد گردشگری سبز با استفاده از میانگین آزمون نشان می دهد که بعد اجتماعی با میانگین ۲/۶۹، بعد اقتصادی با میانگین ۲/۴۱ و بعد زیست محیطی با میانگین ۲/۲۲، وضعیت ضعیفی را دارند. بنابراین سنجش ابعاد گردشگری سبز نیز تایید کننده نتایج بخش سنجش شاخص ها است و بر این اساس برنامه ریزی منسجم در این زمینه ضرورت دارد.

**جدول ۳- میزان برخورداری منطقه از لحاظ شاخص های گردشگری سبز (آزمون تی تک نمونه ای)**

وضعیت	مبنای آزمون = ۳					ابعاد گردشگری سبز
	فاصله اطمینان در سطح ۹۵ درصد		میانگین	سطح معنی داری	t	
	حد بالا	حد پایین				
ضعیف	-۰/۲۴۰	-۰/۳۷۷	۲/۶۹	۰/۰۰۰	-۸/۸۸	اجتماعی
ضعیف	-۰/۵۱۴	-۰/۶۶۲	۲/۴۱	۰/۰۰۰	-۱۵/۶	اقتصادی
ضعیف	-۰/۷۰۱	-۰/۸۵۱	۲/۲۲	۰/۰۰۰	-۲۰/۳	زیست محیطی

برای بررسی همبستگی درونی و دسته بندی کردن راهکارهای توسعه گردشگری سبز در منطقه کوهرنگ در قالب چند راهبرد محدود و تعیین مقدار واریانس تبیین شده توسط هر کدام از راهکارها، از روش آماری تحلیل عاملی استفاده شد. در مطالعه حاضر برای شناسایی راهکارهای توسعه گردشگری سبز در منطقه کوهرنگ مقدار KMO برابر با (۰/۴۱۰) به دست آمده که نشان دهنده وضعیت مناسب داده ها برای تحلیل عاملی است. این مقدار باید بیشتر از ۰/۵۰ باشد. مقدار بارتلت نیز برابر با ۷۲۱۳/۵۵ به دست آمده و در سطح ۹۹ اطمینان معنادار (۰/۰۰۰) است.

جدول ۴- مقدار KMO و بارتلت راهکارهای توسعه گردشگری سبز

۰/۴۱۰	KMO
۷۲۱۳/۵۵	بارتلت (Bartlett Test)
۱۵۳	DF
۰/۰۰۰	Sig

مقدار ویژه بیانگر سهم هر راهبرد از کل واریانس متغیرهاست و هر چه مقدار آن بزرگتر باشد، نشان دهنده اهمیت و تاثیر بیشتر آن راهبرد است. نتایج جدول (۶) نشان می دهد که راهبرد اول بیشترین سهم (۲۹/۷۳ درصد) را در تبیین واریانس راهکارهای توسعه گردشگری سبز در منطقه کوهرنگ داشته است. همچنین راهبرد دوم ۱۸/۱۹ درصد از متغیر وابسته را تبیین می کنند. راهبردهای سوم تا ششم نیز به ترتیب ۱۲/۸۸ درصد، ۹/۵۵ درصد، ۷/۸۹ درصد و ۵/۶۳ درصد از متغیر وابسته را تبیین نموده اند.

جدول ۵- مقادیر ویژه راهکارهای توسعه گردشگری سبز

راهبرد	مقدار ویژه	درصد واریانس مقدار ویژه	درصد تجمعی واریانس
اول	۵/۳۵۲	۲۹/۷۳	۲۹/۷۳
دوم	۳/۳۷۵	۱۸/۱۹	۴۷/۹۳
سوم	۲/۳۲۰	۱۲/۸۸	۶۰/۸۱
چهارم	۱/۷۱۹	۹/۵۵	۷۰/۳۷
پنجم	۱/۴۲۱	۷/۸۹	۷۸/۲۶
ششم	۱/۰۱۳	۵/۶۳	۸۳/۸۹



راهبرد اول: نتایج نشان می دهد که ۴ متغیر یا راهکار توسعه گردشگری سبز در منطقه کوهرننگ در راهبرد اول بارگذاری شده اند. این متغیرها ۲۹/۷۳ درصد از واریانس کل راهبرد اول را تبیین کرده اند. به طور کلی با توجه به راهکارهای بارگذاری شده در این دسته، راهبرد اول در زمینه توسعه گردشگری سبز در منطقه کوهرننگ "مدیریت و تدوین قوانین" نام گذاری شد.

راهبرد دوم: نتایج نشان می دهد که ۵ متغیر یا راهکار توسعه گردشگری سبز در منطقه کوهرننگ در راهبرد دوم بارگذاری شده اند. این متغیرها ۱۸/۱۹ درصد از واریانس کل راهبرد دوم را تبیین کرده اند. به طور کلی با توجه به راهکارهای بارگذاری شده در این دسته، راهبرد دوم "فرهنگ سازی و خدمات آموزشی، مشاوره ای و اعتباری" نام گذاری شد.

راهبرد سوم: نتایج نشان می دهد که ۲ متغیر یا راهکار توسعه گردشگری سبز در منطقه کوهرننگ در راهبرد سوم با ۱۲/۸ درصد از واریانس کل بارگذاری شده اند. با توجه به راهکارهای بارگذاری شده، راهبرد سوم "ایجاد اقامتگاه و دهکده های گردشگری" نام گذاری شد.

راهبرد چهارم: نتایج نشان می دهد که ۲ متغیر یا راهکار توسعه گردشگری سبز در منطقه کوهرننگ در راهبرد چهارم با ۹/۵۵ درصد از واریانس کل بارگذاری شده اند. با توجه به راهکارهای بارگذاری شده، راهبرد چهارم "مشارکت محلی در حفاظت از محیط زیست" نام گذاری شد.

راهبرد پنجم: نتایج نشان می دهد که ۳ متغیر یا راهکار توسعه گردشگری سبز در منطقه کوهرننگ در راهبرد پنجم با ۷/۸۹ درصد از واریانس کل بارگذاری شده اند. با توجه به راهکارهای بارگذاری شده، راهبرد پنجم "حفظ محیط زیست مبتنی بر ظرفیت های موجود" نام گذاری شد.

راهبرد ششم: نتایج نشان می دهد که ۲ متغیر یا راهکار توسعه گردشگری سبز در منطقه کوهرننگ در راهبرد ششم با ۵/۶۳ درصد از واریانس کل بارگذاری شده اند. با توجه به راهکارهای بارگذاری شده، راهبرد ششم "توسعه و توزیع خدمات گردشگری" نام گذاری شد.

در سطح راهکارها نیز بیشترین وزن یا بار عاملی مربوط به اتخاذ برنامه ویژه برای مقاصد گردشگری با وزن ۰/۹۴۶، حفاظت از درختان و جنگل های منطقه (جنگل های بلوط) مشکلات با وزن ۰/۸۹۱ و سپس مشارکت دادن مردم محلی در برنامه ریزی گردشگری با ۰/۸۶۳ بوده است.



جدول ۶- رتبه بندی راهکارهای توسعه گردشگری سبز و ارائه راهبرد

راهبرد	مقدار ویژه	راهکار	بارعاملی
مدیریت و تدوین قوانین	۲۹/۷	اتخاذ برنامه ویژه برای مقاصد گردشگری	۰/۹۴۶
		تشکیل کارگروه توسعه گردشگری سبز در منطقه	۰/۸۲۶
		تصویب مقررات توسعه گردشگری در منطقه	۰/۶۹۲
		برنامه ریزی گردشگری عشایری در منطقه	۰/۵۳۴
فرهنگ سازی و خدمات آموزشی، مشاوره ای و اعتباری	۱۸/۱	برگزاری جشنواره های بومی با رویکرد گردشگری و محیط زیست	۰/۵۰۸
		تبلیغات و فرهنگ سازی جهت جلوگیری از تخریب محیط زیست	۰/۷۸۳
		ارائه خدمات مشاوره ای به خلق مشاغل جدید در حوزه گردشگری	۰/۷۶۹
ایجاد اقامتگاه و دهکده های گردشگری	۱۲/۸	آموزش و افزایش آگاهی نسبت به کسب و کارهای گردشگری	۰/۶۹۸
		ارائه تسهیلات اعتباری به کارآفرینی در حوزه گردشگری	۰/۷۳۵
مشارکت محلی در حفاظت از محیط زیست	۹/۵۵	ایجاد دهکده های گردشگری مبتنی بر محیط زیست	۰/۸۴۵
		ایجاد و گسترش اقامتگاه های بوم گردی	۰/۷۵۲
		بهره گیری از روستاییان جهت حفاظت از محیط زیست	۰/۶۷۴
		مشارکت دادن مردم محلی در برنامه ریزی گردشگری	۰/۸۶۳
حفظ محیط زیست مبتنی بر ظرفیت های موجود	۷/۸۹	حفاظت از درختان و جنگل های منطقه (جنگل های بلوط)	۰/۸۹۱
		شناخت و معرفی گونه های جانوری و گیاهی در معرض خطر	۰/۸۰۵
		استفاده از ظرفیت های گردشگری منطقه از جمله گیاهان دارویی	۰/۷۶۰
توسعه و توزیع خدمات گردشگری	۵/۶۳	توسعه خدمات الکترونیکی در حوزه گردشگری منطقه	۰/۷۳۶
		توزیع مطلوب خدمات و امکانات گردشگری در منطقه	۰/۷۰۸

تحلیل واریانس مدل رگرسیونی نشان می دهد میزان خطای آلفای (Sig) تحلیل واریانس مدل رگرسیونی کمتر از میزان خطای قابل قبول (۰/۰۵) و برابر با ۰/۰۰۰ است و لذا بین شاخص های گردشگری سبز و توسعه گردشگری منطقه در سطح اطمینان بالای ۹۹ درصد رابطه معنادار وجود دارد و در حقیقت شاخص های گردشگری سبز می تواند در بهبود وضعیت گردشگری منطقه دارای اهمیت و تاثیرگذار باشند (جدول ۷).



جدول ۷-آزمون معناداری رگرسیونی مدل اثرگذاری شاخص های گردشگری سبز در توسعه گردشگری منطقه

مدل	جمع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربع	F	سطح معناداری (Sig)
رگرسیون	۳۳۱/۳	۳	۱۱۰/۴	۲۳۸/۵۲	۰/۰۰۰
باقیمانده	۱۷۳/۶	۳۷۵	۰/۴۶۳		
جمع	۵۰۵/۰	۳۷۸	***		

میزان قدرت شاخص های مختلف گردشگری سبز (اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی) در توسعه گردشگری منطقه کوهرننگ برابر با ۰/۸۱۰ است. عوامل ذکر شده با ضریب ۰/۸۱۰، اثرگذاری و قدرت تبیین تقریباً مطلوبی نسبت به توسعه گردشگری دارند. بنابراین این شاخص ها بیش از ۸۱ درصد در توسعه گردشگری منطقه در صورت تحقق و بکارگیری در آینده می توانند موثر باشند.

جدول ۸- تبیین تغییرات متغیر وابسته (توسعه گردشگری منطقه) از طریق شاخص های گردشگری سبز

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
۱	۰/۸۱۰	۰/۵۶۵	۰/۶۵۳	۰/۶۸۰

توضیح اینکه شاخص های زیست محیطی گردشگری سبز با ۰/۴۳۹ واحد، متغیر توسعه گردشگری را پیش بینی می کند که به معنی پیش بینی ۴۳ درصد از تغییرات متغیر وابسته (توسعه گردشگری منطقه کوهرننگ) است. شاخص های اقتصادی، ۰/۳۴۶ واحد متغیر توسعه گردشگری را پیش بینی کرده است که به معنی پیش بینی ۳۴ درصد از تغییرات متغیر وابسته توسط این متغیر مستقل است. شاخص های اجتماعی نیز ۱۳ درصد متغیر وابسته تحقیق (توسعه گردشگری منطقه) را پیش بینی می نماید. بنابراین بیشترین تاثیرگذاری در میان شاخص های گردشگری سبز در توسعه گردشگری منطقه کوهرننگ، شاخص های زیست محیطی و سپس اقتصادی است. از این رو بایستی با هدف آینده نگری روی این دو بخش تاکید و برنامه ریزی شود تا علاوه بر تحقق گردشگری سبز، گردشگری منطقه نیز به یک شرایط مناسب ارتقاء یابد.

جدول ۹- آماره های ضرایب مدل رگرسیونی متغیر مستقل (شاخص های گردشگری سبز)

Sig	t	Standardized Coefficients	Unstandardized Coefficients		Model
		Beta	Std. Error	B	
۰/۰۰۰	۴/۵۶		۰/۱۶۲	۰/۷۳۸	(Constant)
۰/۰۰۰	۳/۸۰	۰/۱۳۰	۰/۰۵۸	۰/۲۲۲	شاخص های اجتماعی
۰/۰۰۰	۱۹/۴	۰/۳۴۶	۰/۰۸۴	۰/۶۹۸	شاخص های اقتصادی
۰/۰۰۰	۸/۹۲	۰/۴۳۹	۰/۰۷۶	۰/۶۸۲	شاخص های زیست محیطی

بحث و نتیجه گیری

گردشگری به عنوان یکی از بخش های مهم اقتصاد، امروزه نقش مهمی در توسعه منطقه ای و محلی می تواند ایفاء نماید. توسعه این بخش نیازمند اتخاذ رویکردهایی است که کمترین آسیب را به محیط زیست تحمیل نماید. گردشگری سبز



از جمله این رویکردها است که درصدد توسعه گردشگری مبتنی بر حفظ محیط زیست است. منطقه کوهرنگ در استان چهارمحال و بختیاری به عنوان یکی از مناطق اکوتوریسمی در کشور شناخته می شود. گردشگری این منطقه مبتنی بر منابع طبیعی و جاذبه های آن است. از این رو این منطقه بیشتر از منطقه گردشگری دیگر می تواند از نظر زیست محیطی، تحت تاثیر گردشگری قرار گیرد و در واقع محیط زیست آن به واسطه توسعه گردشگری، دچار تخریب شود. از این رو رویکرد گردشگری سبز می تواند برای توسعه گردشگری منطقه کوهرنگ مهم و قابل اتکا باشد. برای بررسی این رویکرد در منطقه کوهرنگ ابتدا بایستی وضعیت شاخص های گردشگری سبز در منطقه شناخته شود و سپس راهکارهای مناسب در این زمینه ارائه گردد.

نتیجه این تحقیق نشان داد که وضعیت منطقه مورد مطالعه با شاخص های گردشگری سبز فاصله زیادی دارد. به جز چند شاخص از جمله شاخص های زنده نگاه داشتن سنت های فرهنگی و محلی، بهبود فناوری و اینترنت، مدیریت پسماند و زباله و ایمنی و امنیت که آن هم وضعیت متوسطی داشته اند، دیگر شاخص های گردشگری سبز در منطقه کوهرنگ ضعیف بوده اند. این ضعیف بودن می تواند تبعات محیط زیستی و اقتصادی زیادی به دنبال داشته باشد؛ چرا که همانگونه که ذکر شد، گردشگری منطقه کوهرنگ مبتنی بر جاذبه های طبیعی است و در صورت عدم توجه به برخی اصول محیط زیستی، این منطقه دچار تخریب شده و بسیاری از مناطق بکر آن از بین خواهد رفت. بنابراین نتیجه این تحقیق تایید می نماید که نوع گردشگری که در منطقه غالب است نتوانسته به بهبود شاخص هایی از جمله فقر و محرومیت، تثبیت جمعیت و کاهش مهاجرت، تعامل و مشارکت مردم، توسعه خدمات، خلق فرصت های شغلی و درآمدی جدید، خلق فعالیت های کارآفرینی، حفظ پوشش گیاهی و جانوری، کاهش تخریب محیط زیست و حفظ و مدیریت کاربری اراضی در منطقه کمک نماید. از این رو، ضرورت تغییر گردشگری منطقه به گردشگری سبز می تواند موثر باشد. همچنانکه نتیجه بخش دیگری از تحقیق تایید نمود که شاخص های گردشگری سبز (اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی) در توسعه گردشگری منطقه کوهرنگ، ۸۱ درصد تاثیرگذار هستند و می توانند بخش زیادی از مشکلات و ضعف های گردشگری منطقه را در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی در بلندمدت مرتفع نمایند. این بخش از نتیجه تحقیق با نتایج تحقیقات وی و همکاران (۲۰۲۲)، سارجا و همکاران (۲۰۲۱)، تبیین و همکاران (۲۰۲۰) و حسن زاده (۱۳۹۴) همخوانی دارد؛ چرا که در این تحقیقات به اهمیت گردشگری سبز در توسعه این صنعت تاکید شده و گردشگری سبز را سبب افزایش تعامل اجتماعی، حفظ محیط زیست، پایداری جمعیت، خلق فرصت های جدید شغلی، توسعه زیرساخت ها و توزیع مناسب خدمات دانسته اند.

با توجه به وضعیت شاخص های گردشگری سبز و محدودیت های موجود برای توسعه گردشگری منطقه کوهرنگ شش راهبرد شامل مدیریت و تدوین قوانین، فرهنگ سازی و خدمات آموزشی، مشاوره ای و اعتباری، ایجاد اقامتگاه و دهکده های گردشگری، مشارکت محلی در حفاظت از محیط زیست، توسعه و توزیع خدمات گردشگری و حفظ محیط زیست مبتنی بر ظرفیت های موجود برای توسعه گردشگری سبز در منطقه، می تواند متصور بود. در تحقیقات لی تن و همکاران (۲۰۲۱)، پنکووسکی و کاپرنکو (۲۰۲۰)، رحیمی و همکاران (۱۴۰۱) و پازکی و یوردخانی (۱۳۹۳) نیز به طرق مختلف به این عوامل اشاره شده و ابعاد مختلف آموزشی، فرهنگی، مشارکت و توزیع عدالت محور خدمات را برای تحقق گردشگری سبز متصور شده اند. از این رو راهبردهای اشاره شده می تواند با بومی سازی و لحاظ نمودن شرایط مختلف منطقه، بخوبی پیاده سازی و اجرا شود. برای اجرایی نمودن رویکرد گردشگری سبز، نیازمند برنامه ریزی از جنبه های آموزشی، فرهنگی، تدوین قوانین و توسعه خدمات مختلف و همچنین ایجاد یک دیدگاه و بینش مناسب در راستای حفظ محیط زیست در منطقه می باشیم. رویکرد گردشگری سبز در منطقه کوهرنگ بایستی در یک برنامه کوتاه مدت و سپس بلندمدت مطابق با شرایط اقلیمی و



فرهنگی بکار گرفته شود و محدودیت های موجود در این زمینه را نیز در نظر گرفته تا بتوان به بهترین شکل ممکن، بستر لازم را برای توسعه گردشگری پایدار برای این منطقه فراهم نمود.

منابع

- امانپور، سعید؛ زارعی، جواد و زادولی خواجه، شاهرخ. (۱۳۹۴). تحلیلی بر اثرات شاخص های پایدار گردشگری شهری در شهر همدان. مجله شهر پایدار، دوره ۲، شماره ۳، ص ۹۵-۱۱۲.
- بذرافشان، مرتضی؛ سامانی قطب آبادی، سحر و فصولی، سیده مهتاب. (۱۳۹۶). گردشگری سبز: بررسی ضرورت توجه به اقدامات سبز در صنعت گردشگری و مهمان نوازی، کنفرانس بین المللی عمران، معماری و شهرسازی ایران معاصر، تهران. پازکی، معصومه و یوردخانی، مختار. (۱۳۹۳). واکاوی و بررسی عوامل موثر بر توسعه گردشگری سبز روستای توچال (بر اساس روش تئوری بنیادین). مجله علمی و پژوهشی نگرش های نو در جغرافیای انسانی، دوره ۷، شماره ۱، ص ۲۳۷-۲۴۸.
- حسن زاده، فریبا. (۱۳۹۴). گردشگری سبز، محیط زیست و توسعه پایدار، مجله فضای گردشگری، شماره ۱۴، ص ۳۹-۴۷.
- حسین وند، مسعود. (۱۳۹۳). گردشگری و فضای سبز در شهرستان کوهرنگ، اولین همایش ملی محیط زیست، اصفهان.
- رحیمی، روح اله؛ حیدرنتاج، وحید؛ نجاری الموتی، یاسمن و انوری فر، شیرین. (۱۴۰۱). بررسی گردشگری سبز و توسعه فرهنگی جوامع محلی با احیای میراث معماری صنعتی مازندران. مجله نقش جهان - مطالعات نظری و فناوری های نوین معماری و شهرسازی، دوره ۱۲، شماره ۱، ص ۸۴-۱۰۴.
- سلیمی سبحان، محمدرضا؛ یاپنگ غراوی، محمد؛ محمدبیگی سلخوری، مریم و بالی چلندر، مصطفی. (۱۴۰۰). تاثیر اعتماد اجتماعی و امنیت فضاهای شهری در توسعه گردشگری شهری (مطالعه موردی: شهر گرگان). مطالعات جغرافیایی مناطق کوهستانی، دوره ۱، شماره ۵، ص ۲۳-۳۸.
- شربتی اکبر؛ نظری، عبدالحمید؛ طالش، مصطفی و موسی کاظمی، سیدمهدی. (۱۴۰۰). گونه شناسی، ارزیابی اثرات و پیامدهای گردشگری خانه های دوم (مورد مطالعه: سکونتگاههای روستایی غرب استان گلستان). مطالعات جغرافیایی مناطق کوهستانی، دوره ۲، شماره ۷، ص ۱-۲۳.
- ناصح، نگین و تقوی، لعبت. (۱۳۹۸). بررسی شاخص های گردشگری پایدار در دستیابی به ارزش های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی: ارائه راهکار برای اثرات مخرب. مجله انسان و محیط زیست، دوره ۱۷، شماره ۳، ص ۲۵-۳۹.
- Adamchik, O. (2020). Innovative sources of increasing the competitiveness of rural green tourism enterprises. *University Economic Bulletin*, Vol.43, No.2, pp. 38-45.
- Antonov, O. (2020). Environmental motives and institutions for the development of small enterprises of rural green tourism. *University Economic Bulletin* Vol.44, No.2, pp.7-12.
- Boiko, V. O. (2020). Green tourism as a perspective direction for rural entrepreneurship development. *Scientific approaches to modernizing the economic system: vector of development: collective monograph*. Lviv-Toruń: Liha-Pres, Vol12, No.2, pp 1-18.
- Boley, B. B., & Green, G. T. (2016). Ecotourism and natural resource conservation: the 'potential' for a sustainable symbiotic relationship. *Journal of Ecotourism*, Vol.15, No.1, pp. 36-50.
- Butko, M. (2020). State support for the development of rural green tourism at the regional level. *University Economic Bulletin*, Vol. 47, No.3, pp.13-17.
- Gutkevych, S., & Haba, M. (2020). Rural green tourism: Current trends and development prospects. *Information & Media*, Vol.89, No.2, pp.116-133.
- Jones, A. (1987). Green tourism. *Tourism management*, Vol.8, No.4, pp. 354-356.
- Korkuna, O., Korkuna, I., & Kulyk, O. (2020). Green tourism as a factor of development of United Territorial Communities in Ukraine. *Economic and Regional Studies/Studia Ekonomiczne i Regionalne*, vol13, No.1, pp. 126-136.



- Le Tan, T., Tuong, N. C., Nguyet, P. H., Man, L. M., Nhi, H. T. L., & Van, N. T. (2021). Factors Affecting the Implementation of Green Tourism in Da Nang City. *International Journal of Community Service & Engagement*, Vol.2, No.4, pp. 157-177.
- Lee, S., Honda, H. C., Ren, G., & Lo, Y. (2016). The implementation of green tourism and hospitality. *Journal of Tourism and Hospitality*, Vol. 5, No.4, pp. 233-249.
- Najdić, M., Munitić, S., & Vučković, J. (2019). Analysis of the activities of white pollution prevention for green tourism. *Serbian Journal of Engineering Management*, Vol.4, No.2, pp. 1-9..
- Penkovsky, V., & Kucherenko, M. (2020). Factors of the organization and peculiarities of small enterprises activities in rural green tourism. *University Economic Bulletin*, Vol.44, No.1, pp. 24-30.
- Plotnikova, M. (2018). Green tourism development in smart communities. *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol.4, No.3, pp. 203-210.
- Raha, S., & Gayen, S. K. (2022). Application of Analytic Hierarchy Process and weighted sum techniques for green tourism potential mapping in the Gangetic West Bengal, India. *GeoJournal*, Vol8, No.2, pp, 1-44.
- Sarja, N. L. A. K. Y., Widana, I. P. K. A., Suprpto, P. A., & Pamularsih, T. R. (2021). Developing Green Tourism-Based Model of Information Technology Utilization in Tourism Villages. *International Journal of Applied Sciences in Tourism and Events*, Vol.5, No.2, pp. 153-165.
- Suwena, I. K., SUWENA, I. K., Arismayanti, N. K., Par, S. S. T., Par, M., & Arismayanti, N. K. (2017). Green Tourism Development as a Community Empowerment Efforts in Pemuteran Village, Buleleng, Bali. *Udayana Journal of Social, Sciences, and Humanities* Vol.1, No.1, pp. 108-120.
- Tien, N. H., Hiep, P. M., Dai, N. Q., Duc, N. M., & Hong, T. T. K. (2020). Green entrepreneurship understanding in Vietnam. *International Journal of Entrepreneurship*, Vol. 24, No.2, pp. 1-14.
- Tran, A. H., & Xuan, H. N. (2021). Green tourism-sustainable tourism development in Phu Quoc Island district. *International Journal of Multidisciplinary Research and Development*, Vol.8, No.1, pp. 21-24.
- Wei, M., Wei, H., & Huang, H. (2022). Evaluation system of green tourism industry. *Tourism Analysis*, Vol. 27, No.1, pp. 47-62.
- Yekimov, S., Sobirov, B., Turdibekov, K., Aimova, M., & Goncharenko, M. (2022). Using the Digital Ecosystem in Tourism Clusters in Green Tourism. In *International conference Ecosystems without borders* (pp. 105-111). Springer, Cham.

